

ATEBE

Dinî Araştırmalar Dergisi
Journal for Religious Studies

ATEBE Dergisi | Journal of ATEBE

e-ISSN: 2757-5616 | Haziran / June 2021/1, 5: 1-16

Koçi Bey'in IV. Murat'a ve I. İbrahim'e Sunduğu Risalelerin Farklılıkları ve Karşılaştırması

The Differences between Kochi Bey's Treatises Presented to Murat IV and İbrahim I and the Comparison of the Treatises

Nejla Ceyhan

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı

PhD Student, Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History

Ankara, Turkey

ceyhannec@hotmai.com

orcid.org/0000-0002-3586-8446

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 24 Aralık /December 2020

Kabul Tarihi /Date Accepted: 5 Nisan/April 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran/June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atıf / Cite as: Ceyhan, Nejla. "Koçi Bey'in IV. Murat'a ve I. İbrahim'e Sunduğu Risalelerin Farklılıkları ve Karşılaştırması = The Differences between Kochi Bey's Treatises Presented to Murat IV and İbrahim I and the Comparison of the Treatises". *ATEBE* 5 (Haziran 2021), 1-16. <https://doi.org/10.51575/atebe.846602>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nejla Ceyhan).

Copyright © Published by Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Sciences, Ankara, 06050 Turkey. All rights reserved.

CC BY-NC-ND 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial NoDerivatives International License.

Koçi Bey'in IV. Murat'a ve I. İbrahim'e Sunduğu Risalelerin Farklılıkları ve Karşılaştırması

Öz

Osmanlı Devleti, Avrupa'daki gelişmeleri takip edip değişen dünya düzenine ayak uydurma noktasında yetersizliğini XVII. yüzyılda hissetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ihtişamlı yıllarının akabinde devlet nizamındaki çözümler, halkın içinde bulunduğu durum ve sebepleri üzerine çeşitli çevrelerden çözüm reçeteleri sunulmuştur. Bunların bilinen ilki iki farklı ve ardıl padişaha sunulan Koçi Bey Risaleleridir. XVII. yüzyılda tarihi seyrin değişmekte olduğunu ön gören ve bu öngörü ile daha önce benzeri Osmanlı Devleti'nde görülmemiş olan ilmî-siyasî-askerî-sosyal içeriklere sahip bir risale/rapor hazırlayan Koçi Bey risalelerini IV. Murat ve kardeşi I. İbrahim'e takdim etmiştir. Koçi Bey risalelerinin tarihi değeri ve önemi üzerine çok sayıda çalışma yapılmış olmakla birlikte biz bu makalemizde, Koçi Bey risalelerinin arasındaki farkları çok yönlü olarak ele almaya çalıştık. İki farklı karakterdeki padişaha sunulan risalelerin; üslup, muhteva ve amaç bakımlarından farklılıklarını ortaya koymayı amaçladık. Metin kritik yöntemi ile iki risaleyi karşılaştırdığımızda, birbirinden çok farklı iki ayrı risale tarzının ve muhtevasının varlığına şahit olduk. Koçi Bey zamanının ve muhatabının gerektirdiği şekilde; devletin ihtiyaçları, milletin selameti noktasında farklılıkları bariz bir şekilde görünen risaleleri üzerinden bir döneme bizleri şahit kılmıştır. Çalışmamız bu şahitliğin iki risalenin kıyaslanması yöntemi ile bariz hale gelmesini sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Koçi Bey, Risale, IV. Murat Risalesi, I. İbrahim Risalesi.

The Differences between Kochi Bey's Treatises Presented to Murat IV and Ibrahim I and the Comparison of the Treatises

Abstract

In the 17th century, the Ottoman State began to feel its being unable to follow the developments in Europe and to keep up with the changing world order. Following the glorious years of the Ottoman Empire, solutions were presented from various circles upon the dissolution in the state order, the situation of the people and the reasons for all these. The first known of these solutions is the Kochi Bey Treatises presented to two different and successive sultans. Kochi Bey, who predicted that the course of history had been changing in the 17th century, prepared a treatise / report with scientific-political-military-social content that was unprecedented in the Ottoman Empire before. He presented his treatises to Murat IV and his brother Ibrahim I. Although many studies have been conducted on the historical value and importance of the Kochi Bey treatises, we have tried to deal with the differences between the Kochi Bey treatises in a multifaceted way. The treatises were presented to the Sultan in two different characters. We aimed at revealing their differences in terms of style, content and purpose. When we compared the two treatises through the text critical method, we came across two very different styles and contents of treatises. As required by the time and addressee, Kochi Bey has allowed us to witness to a period through these treatises between which the differences seem obvious. Our study aims to make this testimony obvious through the comparison of the two treatises.

Keywords: Islamic History, Kochi Bey, Treatise, Murat IV Treatise, Ibrahim I Treatise.

Extended Abstract

History is like a compass that will point out many truths when read with a broad perspective and deep understanding. Kochi Bey treatises can also be considered as one of the precious compasses of history. In the 17th century, Kochi Bey prepared a treatise / report with scientific-political-military-social content that was unprecedented in the Ottoman Empire before. He wrote his treatises for Murat IV and his brother Ibrahim I. The treatises of Kochi Bey's service to the Ottoman state are suitable for comparison and evaluation in many ways. In our study, which we carried out upon the observation that many studies have been made on the treatises but no comparison has been made, therefore, we determined the points where Kochi Bey's treatises differed. Kochi Bey witnessed the rule and favor of the two sultans in the century he lived, and presented his treatises in a master statesman style with differences in accordance with the needs and requirements of the period. Kochi Bey wrote his treatise to Murat IV with a public interest and with the obligation to be the witness of the time. He wrote the treatise he presented to Ibrahim I upon the Sultan's personal request. The differences in the reasons and motives of the writing also affected the content of the treatises in this context.

It is clear that Kochi Bey's treatises differ in terms of style and content, and that they were written in accordance with the characters, mental state, education level of the sultans, and with their life before the throne and their way of ascension to the throne. In this context, it is seen that the two treatises are very different, and were written in this way by Kochi Bey, deliberately, on the basis of necessities. When we read the booklet of Murat IV, which constitutes the characteristic of the Ottoman State internal political report, and the booklet of İbrahim I, which is detailed in calligraphy phase, and contains the protocol / state official formation and information on the Sultan's body language; differences in language characteristics immediately draw our attention. In addition, the varying shapes of the content as a result of the differences in the character and psychology of the sultans are another point of distinction that draws our attention. The difference of the style in Kochi Bey's treatises is also closely related to the training of language of the sultans to whom the treatises were presented. The first treatise was presented to Murat IV, who has a good knowledge of Persian and Arabic languages, in twenty-two chapters. For this reason, the language of this treatise is heavier and denser. The education that İbrahim I received before his ascension to the throne was insufficient to prevent him from being competent in administrative terms. Apart from the lack of foreign language education, the language in the explanation of İbrahim I, who did not even know the meaning of some terms and concepts belonging to the state order, is therefore as simple and clear as possible.

In the treatise presented to Murat IV, the reforms the Ottoman Empire needed were specified, and prescriptions for its restructuring were put forward. The reasons of weakening have been investigated by mentioning the magnificent period of the Ottoman Empire. In the treatise presented to İbrahim I, unlike the treatise of Murat IV, he gives information about the state order and order in its general and conceptual framework. Thus, the treatises differed in their contents that responded to the needs of the time period, and influenced the sultans. In his treatises, Kochi Bey obeyed the order of "speaking according to the levels of the people and the powers of the mind" as stated in a hadith of the Prophet Muhammad. Although many studies have been done on the historical value and importance of the treatises of Kochi Bey, the differences between the treatises have not been discussed in any previous study in a multifaceted way. When we compared the two treatises through the text critical method, we came across two very different styles and contents of treatises. As required by the time and addressee, Kochi Bey has allowed us to witness to a period through his treatises between which the differences seem obvious. Our study aims to make this testimony obvious through the comparison of the two treatises. Kochi Bey gave two different paintings to the world history with his treatises to Murat IV and İbrahim I. The treatises are also valuable in sociological, psychological, bureaucratic, literary and moral aspects.

Giriş

Tarih; geniş bir bakış açısı, derin bir anlayış ile okunduğunda birçok hakikati işaret edecek olan bir pusula gibidir. Koçi Bey risaleleri de tarihin kıymetli pusulalarından biri kabul edilebilir. Osmanlı gibi cihan sathına yayılmış, uzun yüzyıllar boyu hâkimiyet tesis etmiş bir devletin içinde bulunduğu süreci en hassas bir dönemde risaleleri ile dillendirmiş olan bu devlet adamı, zor zamanda zoru söyleme, zor olana söyleme yeteneğini sergileyebilmiştir. XV. ve XVI. yüzyılların yükseliş döneminden sonra bozulmanın belirginleştiği XVII. yüzyılda; mızacı sert, tedbiri kat'i olan tarihe nam salan IV. Murat Han gibi bir hünkâra; devletin en üst kademesini dahi eleştirir bir içerikle risalesini yazan Koçi Bey, bozulmalar ve çözümleri üzerine kalem oynatmıştır. Ortaçağ'da kurulan, birçok çağı kapsayan icraatları ile çok sayıda coğrafyayı birden etkisi altına alan, beylik düzeninden devlet nizamına geçişi ile dünyanın askeri ve idarî en büyük gücü haline gelen Osmanlı'nın bu gelişmişliğin ve adalete dayalı nizamının temellerindeki sarsıntının bir risalede nerdeyse tüm boyutlarıyla dile getirildiği, çözüm önerisi üzerinden ele alındığı ve devletin mutlak manada tek idari gücü olan hükümdara nasihat üslubu ile sunulduğu XVII. yüzyıldan günümüze geldiğimizde gelenekçi ıslahat düşüncesinin zirvesi¹ olarak görülen Koçi Bey'in öngörüsünü takdir etmemek mümkün değildir.

İlim adamı ve siyasi kimliği ile tarihi manada devlet sürecine vakıf ve gelecek kaygılarını mezc eden risalelerinde Koçi Bey, temelde vurguyu adalete yapmıştır diyebiliriz.

Osmanlı Devleti adaleti, sisteminin hem hareket noktası olarak almış, hem de sisteminin merkezine koymuştur. Bunun için "adalet mülkün temelidir" ilkesi yönetim anlayışının veciz bir ifadesi olarak zihinlere yer etmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun ve Balkanların anarşi içinde olduğu bir dönemde Osmanlı fütuhâtının hızla ilerlemesinde ve sınırlarının genişlemesinde Osmanlı adaletinin önemli bir rol oynadığı tarihçiler tarafından kabul edilen bir husus olduğu

¹ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözüm ve Gelenekçi Yorumları* (İstanbul: Dergâh, 2019), 78.

bilinmektedir. Osmanlı, Avrupa'nın aksine, temel hedefleri arasına üretim, para, hürriyet, eşitlik kavramlarından ziyade "adalet" kavramını koymuştur. Zira o devirdeki şartlar altında toplumların veya fertlerinin en önemli ihtiyacı adalettir.²

Bu sebeple sorunları dile getirirken çözüm önerisi olarak geçmiş hükümdarların icraatlarına düzenli atıflarda bulunan Koçi Bey'in adalet temeline oturmuş Osmanlı Devleti'ni eski düzenine kavuşturmak için yapmış olduğu adalet vurgusu dikkate şayandır. Öyle ki risalenin "Büyük Osmanlı Sultanlarının (Allah Onlara cennet çardaklarında yer versin), Vezirlerin, Divan Üyelerinin, Nedimlerin ve Padişah Yakınında Bulunan Saray Adamlarının Durumlarının Bildirilmesi Hakkındadır" başlığı altında (risalenin ikinci başlığı) hemen girişte, "Sonları mutlu olan yüce ataları, eski Osmanlı sultanları, Sultan Süleyman Han Gazi'ye gelinceye kadar adalete yakınlaşmış olan Divân-ı Hümâyûn'da bizzat hazır olup,..." ifadesine öncelikle yer vermiştir. Risalesine, adalet üzere bina edilmiş bir kuruma padişahların liderlik etmesine vurgu yaparak başlamayı tercih etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'da Koçi Bey'in görmüş olduğu en derin eksikliğin adalet olduğunu ve bu kurumun teminatı olarak görmüş olduğu hükümdara risalesini pendnâme şeklinde takdim etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmamızda; ana hatları adalet, devlet nizamı, bürokratların halleri, toprak sistemi, askeri düzen ve yeniçeri, reâyanın durumu, ilmiyye sınıfının değerlendirilmesi, haydutluk, eşkıyalık ve rüşvet konuları etrafında şekillenmiş olan 1631 tarihli IV. Murat risalesi ile I. İbrahim'in isteği üzerine yazılan *Sicill-i Osmanî*'ye göre padişahın tahta cülusunda 1640 tarihinde takdim edilen I.İbrahim risalesi³ arasındaki farklılıkları ele almaya çalıştık.

Koçi Bey risalesi denildiğinde akla ilk gelen IV. Murat'a sunulan tavsiye niteliğinde olan risaledir. Koçi Bey'in, IV. Murat'a sunduğu bu ilk risalesinin, II. Osman döneminde yazılmış olan anonim *Kitâb-ı Müstetâb*'in genişletilmiş şekli olarak⁴ dönemin ihtiyacına binaen hususi bir talep olmaksızın kaleme alındığı bilgisi kaynaklarımızda yer almaktadır.⁵ İkinci yazmış olduğu risale ise I. İbrahim'in talebine binaen daha çok padişahın devlet işlerinde uyması gereken usul ve esaslara yer verdiği risalesidir ki bu çalışmada, padişahların karakterlerine göre şekillendiklerini tespit ettiğimiz risalelerin üsluplarını ve içerik-muhtevalarını hususi olarak karşılaştırmalı tarzda ele aldık.

Malzeme bakımından Osmanlı'nın duraklama ve gerileme dönemlerini inceleyen ıslahatçı teklifler doğrultusunda sosyal-idarî-iktisadî tespitlerde bulunabilmek için Koçi Bey risalesinin kaynak değerini fark eden birçok Osmanlı tarihi araştırmacısı, IV. Murat risalesini ihtiyaç duydukça referans almaktadır. Ancak I. İbrahim'in risalesi daha spesifik olduğundan IV. Murat risalesine göre geri planda kalmaktadır. Musa Şimşekçakan, Koçi Bey risalesi ve XVII. yüzyıl tarih felsefesini konu almış olduğu yüksek lisans çalışmasında I. İbrahim risalesini çalışma kapsamına almama gerekçesi olarak gerekli malzemenin bu risalede bulunmayışını sebep göstermektedir.⁶

Akademik kaynak değerleri birbirinden farklı olan bu risalelerin karşılaştırılması noktasında mevcut bilimsel boşluğunun doldurulması ihtiyacına cevaben makalemiz teşekkül etmiştir. Bu bağlamda karşılaştırma usulü ile risaleleri kendi içlerinde değerlendireceğimiz çalışmamız, bundan sonraki süreçte yapılacak araştırmalar için de farklı bir bakış açısı sunmuş olacaktır. Ayrıca Koçi Bey'in dönemi anlamımıza yardımcı olan IV. Murat risalesinin tarihî katkısının da ötesinde müellifimizi daha iyi tanımamıza bu çalışmanın hizmet edeceği kanaatindeyiz. Muhataplarının eğitim ve kültür seviyelerini dikkate alarak değiştirdiği üslubu, ihtiyaca binaen geliştirdiği çözümleri üzerinden Koçi Bey'in devlet adamlığına dair hususları da araştırma boyunca dolaylı olarak ele almış olduk.

² Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/3 (2007), 3.

³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar (İstanbul: 1996), 3/891.

⁴ Yaşar Yücel, *Kitâb-ı Müstetâb* (Ankara: 1974), 26.

⁵ Mehmet Öz, "Kitâb-ı Müstetâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/ 69.

⁶ Musa Şimşekçakan, *Koçi Bey Risalesi ve On Yedinci Yüzyıl Tarih Felsefesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 7.

1. Koçi Bey Risalelerinin Yazıldığı Ortam

Risalelerin yazıldığı ortamı ifade etmek için risalelerde Koçi Bey'in tespit etmiş olduğu problemleri ifade etmek, çevresel bir görüş yakalamamıza yardımcı olacaktır.

Koçi Bey'in tanıklık ettiği dönemde Osmanlı Devleti her ne kadar içyapıda sıkıntılar yaşasa, idarî, içtimaî, iktisadî ve askerî alanlarda ıslahatlara ihtiyaç duysa da dış görünüşü itibariyle hala heybetini korur bir görünüm arz etmektedir. İran'dan Fas'a, Orta Avrupa'dan Yemen'e kadar uzanan hâkimiyet alanıyla dünyanın en geniş imparatorluklarından biri konumundadır. Öte yandan askerî sahada yeniçerilerin disiplinsiz, padişah katledecek denli başına buyruk tutumları, farklı din, dil, mezhep ve ırkın bir arada yaşadığı hâkimiyet altındaki geniş coğrafyaların idarî meseleleri, devlet adamlarının liyakatsizlikleri, saraydaki olayların entrikalar çerçevesinde gösterdiği gelişmeler, uzun süren savaşlar, Anadolu'da isyanlar, hazinenin zaman zaman içine düştüğü dar boğazlar Koçi Bey'in döneminde gözle görülür bir hal almıştır. Bunlar olurken devletin başında on bir yaşında bir çocuk vardır. Ancak bu çocuk büyüdüğüde saltanatın idarî gücünü ele geçirdiğinde yeniçeri ve sipahi ocaklarını sindirip isyancıların başı olan Topal Recep Paşa'yı idam ettirecek, bu süreçten sonra iktidarın varlığı yeniden hissedilir bir hale gelecektir. IV. Murat'ın bu aşamadan sonraki tutum ve davranışlarında zikretmiş olduğumuz buhranlı süreci yakinen gözlemlemiş olması ve Koçi Bey gibi bir ıslahat taraftarını yanı başında buldurması etkili olmuştur.

Bu bağlamda IV. Murat'ın ıslahat hareketlerine öncülük eden eser olarak Koçi Bey'in risalesi ifade edilebilir ki Bağdat seferine padişahın çıkışını teşvik eden metin⁷ de risalenin içinde mevcuttur.⁸

Koçi Bey'in risalelerini kaleme aldığı ortamı daha iyi tanımak ve tanımlamak için özellikle IV. Murat'a yazmış olduğu raporunun içeriğini iyi analiz etmek gerekir. Öyle ki risaleyi meydana getiren her bir başlık dönemin sıkıntılarını ve risalelerin kaleme alındığı ortamın ayrıntılı tasvirini vermektedir. Aslında Koçi Bey'in, kânun-ı kâdime aykırı olan uygulamaları, mansıpların ehil ve hak sahibi kişilere verilmemesini, vezir-i âzâmın bürokratik sıkıntılarını aşması anlamına gelebilecek tekilliği kazanamaması gibi meseleleri başlıklarında genel manada vurgulayarak öne çıkarması, gelenekçi ve idarî anlamda merkezîyetçi niteliği ağır basan bir ıslahata taraftar olduğunu göstermektedir.⁹ IV. Murat risalesinde yer alan; devlet kademelerindeki hiyerarşik bozulma, tımar-zeâmet sistemindeki köklü kuralların pervasızca çiğnenmesi, yeniçerinin içine yabancı unsurların dikkatsizce alınması, reâyanın fakirleşmesi ve zalimane yollar ile fakirliğe mahkûm edilmesi, ilmiye teşkilatının ahlakî bozuklukları, ulufe giderlerinin çokluğu ve sebepleri gibi mevzular o dönemi tasvir eden diğer bazı tespitlerdir.

Koçi Bey, IV. Murat'a ve I. İbrahim'e yazdığı risalelerinde neredeyse bütün nasihatnamelerin temel konusu olan kamu görevlilerinin tayinleri, terfi usulleri ve bu mevzularda görülen suiistimallere dair meselelere de değinmiştir. Devlet yönetiminde bürokrasinin önemini iyi bilen Koçi Bey, vezirler ve beylerbeyi gibi üst kademe yöneticilerinin seçilme yöntemlerini, görev ve yetkilerini tarif edip bürokrasideki yozlaşmanın nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kuruluş ve yükselme dönemindeki üst kademe yer alan önemli devlet adamlarının ehliyet, liyakat ve güzel ahlâk sahibi kişilerden seçilmesine özen gösterildiğini ifade eden Koçi Bey, bilhassa rüşvet alımının önüne geçilmesinin bürokrasideki atama sisteminde meydana gelecek değişiklik ile engellenebileceğini düşünmektedir.

Koçi Bey IV. Murat'a yazmış olduğu risalesinde bazı rapor başlıklarının altında problemlerin başlangıç tarihlerini ve hangi padişah zamanında başladığını da özellikle belirtmektedir. Hatta bu problemin ortaya çıkışının nasıllığını ince ayrıntılarına kadar aktardığı bölümler de mevcuttur. Vezir-i âzamlık makamında olanların işlerine kimsenin karışmadığı, görev tayini ve azlinin ellerinde olduğu, padişah ile vezir-i âzam arasındaki ilişki hakkında

⁷ Koçi Bey'in arzları, bilinen matbu nüshalardaki bilgilerden ibaret değildir. Koçi Bey'in IV. Murat'ın Bağdat Seferi hakkındaki stratejisini çizen bilgileri Hammer'in faydalandığı Berlin nüshasında mevcut olup diğer nüshalarda bu bilgi bulunmamaktadır. bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 26/145.

⁸ Yılmaz Kurt, *Koçi Bey Risalesi* (Ankara: Akçağ, 2018), 81.

⁹ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde*, 82.

kimsenin malumat sahibi olamayacağı hususlarını evvela dile getirmiştir. Ahiren değişen durumun tablosunu net açıklamalar ile ortaya koymuştur. Şöyle ki; nedimlerin ve padişah yakınlarının rütbe elde ederek meydan bulup saltanat işlerine karıştıklarını, vezir-i âzamlara olmayacak işler teklif ettiklerini, yerine getirmeyen vezir-i âzamlara da türlü iftiralar atarak azillerine, katillerine, sürgünlerine yahut mallarının müsaderesine sebep olduklarını açıkça ifade etmektedir. Böylece bu raporlar risalelerin yazıldığı dönemdeki sosyal ve idarî durumu okumamızı kolaylaştırmaktadır.¹⁰

Danışman, Koçi Bey'in çok defa iki padişaha da telhislerinde ifade ettiği bozuklukları tarihi sıralama içerisinde zikretmiştir. Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde padişahın geniş salahiyetler ile tesis etmiş olduğu mutlak otoritesi ilmiye sınıfının denetimi altındaydı. Başlangıcından Kanunî dönemine kadar padişahlar da gayet yetkin, mahir, bilgili, donanımlı kimselerdi. Danışman bu durumu zikrettikten sonra Kanunî döneminin akabinde saray içi manzarayı kadın hâkimiyeti altında, entrikalar çerçevesinde arz etmektedir. Koçi Bey'in imparatorluğun çöküşünü Kanunî devrine kadar götürmesinin sebebi olarak Danışman, bu müdahaleleri dile getirmiştir. Ona göre dalkavuk ve fırsatçı zümrenin saray kadınları ile birlikte iş tutması neticesinde halktan uzaklaşan hükümdar figürü, otoritenin sahibinde meydana gelen bozulmaya işaret etmektedir. II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed gibi hükümdarlar, bunun bariz örnekleridir. Sarayda özellikle bu hükümdarlar döneminde gözde, haseki veya valide sultan olarak, yahudi Nurbânû veya Venedikli Safiye (Bafo) sultanlar, hükümdarların iç ve dış siyasetlerinde onlara adeta hâkim pozisyonadılar. Bu hanımlar Müslüman olduktan sonra gereken terbiyeyi almış olsalar bile asıl hüviyetlerini yeri geldikçe sarayda sergilemekten de geri durmamışlardır.¹¹

Bu bağlamda saltanat makamının içinde bulunduğu cendere saray kadınlarının iktidara olan ciddi müdahaleleridir ki zamanın idari problemlerinin başında bu gelmektedir. Risalelerden ilkinin sunulduğu IV. Murat, iktidarının çocukluk ve gençlik döneminde bu problemi ciddi şekilde yaşamıştır. Ancak Koçi Bey risalesinde birçok soruna değinmekle birlikte bu soruna ilginç bir şekilde hiç yer vermemiştir. Bu durum tam nüshası nayab zannedilen I. İbrahim'in risalesini bulup yayınlayan Ali Kemalî Aksüt'ün de dikkatini çekmiştir:

Koçi Bey, bu cesur siyasetnövüs, tefahhusatında Sultan Süleyman zamanından başlayarak devleti zaafa düşüren hastalığı bir müşerrih gibi ortaya koymuş, bilhassa on sekizinci telhisinde inhitatin beş sebepten ileri geldiğini göstermiş ve Murad III zamanından Murad IV zamanına kadar memlekete girmiş olan bütün suiistimalleri kaydederek, içtimaî ve siyasî teşkilatta ve idarî usullerde inhitati hazırlayan amilleri tespit eyleyerek padişahı intibaha getirmeğe çalışmıştır.

Dikkate şayandır ki Murad III'den beri saltanat işlerine kadınlar da karışarak inhitata geniş nispette müessir oldukları halde Koçi Bey, şerhlerinden çekindiğinden midir, nedir? onlardan hiç bahsetmemiş, islahat tedbirleri arasında idarenin bu unsurdan kurtulması hakkında hiç imada bulunmamıştır.¹²

Devlet yöneticisi ulema, vergi ödeyenler ile yönetici zümre gibi kesimler arasında Osmanlı siyasi hayatının temellerini gören Koçi Bey, nizamın bozulmasında bu kesimler arasındaki sınırların ihlalinin rolü olduğuna inanmaktadır.¹³ O, bürokratik yapıyı hüviyet problemi olarak görebileceğimiz bu durumu, ekonomik, idarî, sosyal çözümlenin başlıca sebeplerinden biri olarak düşünmektedir.

Koçi Bey'in risalelerinin yazılmış olduğu ortam şarkta ve garpta misli bulunmayan bir terakki ve ihtişamın sahibi iken yavaş yavaş parlaklığını kaybeden ve belki inkıraza yüz tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun halindeki perişanlığın, nizamdaki bozukluğun, bir kelime ile inhitatin görüldüğü,¹⁴ Avrupa'nın coğrafi keşifler yoluyla uzak coğrafyalarla ekonomik ilişkiler geliştirdiği, teknolojik bir takım atılımlar ile dünya askeri gücünün panoramasında büyük

¹⁰ Zuhuri Danışman, *Koçi Bey Risalesi* (Ankara: MEB. Yay.,1972), 20.

¹¹ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, VI-VII.

¹² Ali Kemalî Aksüt, *Koçi Bey Risalesi* (İstanbul: Vakıf Yay.,1939), 11.

¹³ R.A. Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğuşu: 16. yüzyıldan 18. yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Oktay Özel ve Canay Şahin (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 52.

¹⁴ Aksüt, *Koçi Bey Risalesi*, 10.

değişikliklerin meydana geldiği bir döneme denk gelmektedir. Koçi Bey bu ortamın farkındadır ancak dünya güçleri içerisinde Osmanlı gücünün daim olmasını iç siyasi yapının hakkaniyete ve adalete dayandırılmasını raporlamaktadır.

2. Koçi Bey Risalelerinin Yazılış Sebepleri

Osmanlı geleneğinde önemli yeri bulunan halkın doğrudan padişah ile iletişime geçip, dertlerini dile getirdikleri “arz-u hâl” uygulaması Koçi Bey'in risalesinde de üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Nitekim IV. Murat da “Bütün kullarımın bana şikâyetlerini bildirme hakkı vardır.” deyip vezirine herkesin dilekçesinin alınması yolunda kesin talimat vermişti. Koçi Bey de bunun doğru ve yerinde bir uygulama olduğu kanaatini vurgulayıp, bu uygulamanın devam etmesini nasihat etmiştir.¹⁵

Denilebilir ki halk adına savunmuş olduğu “şikâyet hakkı uygulamasının” bir tezahürü olarak Koçi Bey, IV. Murat Han'a risalesini yazmıştır. Osmanlı saray sistemini, bürokrasisini bilen ve tarihi süreç içerisinde hâkimiyet coğrafyasının gelmiş olduğu son durumun canlı bir şahidi olarak tabir caiz ise şikâyet hakkını kullanmış, padişaha sunduğu risalesinde de halkın şikâyet bildirme hakkını açıkça dile getirmiştir.

Koçi Bey raporunu Osmanlı Devleti'nin, teşkilatının, hanedanının ve yönetme tarzının kuruluş döneminde olduğu gibi parlak günlerine dönebilmesi için kaleme aldığını ifade etmektedir. Ayrıca âlemin bozukluğu, insanların ahvallerinin bozulması, nice başarısız sefer neticesinde milletin hazinesinin ziyana uğraması, reâyanın ve berâyanın ayaklar altına düşmesine ciğeri dayanmayarak Allah'ın yardımı ile bu sistemin nasıl düzeleceğini kısaca IV. Murat'a anlatmak üzere risalesini yazdığını duygusal, cesur ve gerçekçi bir üslup ile açıklamıştır.¹⁶

Saray protokolünü en ince teferruatına kadar bilen Koçi Bey, sarayın iç işleyişiyle enderun hayat ve çevresini çok iyi tanımasının yanı sıra IV. Murat'ın kendisine bazen bir günde dört- beş defa danıştığı, Sultan İbrahim'in de bilgisinin yetmediği müşküllerle karşılaştığında kendisinden çok acele cevaplar beklediği bir şahsiyet olarak ârz-ı endâm etmektedir. Devlet mekanizmasının çeşitli şube ve müesseseleriyle işleyişine, idarî usul ve tatbikata dair derin vukufu, onun en azından ve hiç değilse Dîvân-ı Hümâyün kalemlerinin güngörmüş bir emektarı olduğunu düşündürür.¹⁷ Bu iktidara yakın oluş ve danışmanlık pozisyonu Koçi Bey'in risalelerini kaleme almasındaki en büyük etkenlerden biridir. Bu risalelerin kaleme alınışı noktasında Koçi Bey'in ifadesi mecburiyete, sosyal bir sorumluluğa binaen olduğu yönündedir. Yıpranmanın siyasî ve askerî olarak bariz hal aldığı XVI. yüzyılın sonlarından başlayarak ülke ve devletin içine düşmüş olduğu vahim durumun umumî manzarasını resmettikten sonra ülkeyi hükmü altına almış olan şerir işleri seyredip de sessiz kalmanın kendisi için mümkün olamayacağını ifade eder. Bu sebeple gördüklerini ve düşüncelerini bütün acılığı ve açıklığıyla hükümdara duyurmayı kendisi için mecburî bir vazife saydığını belirtir.¹⁸ Bu mecburiyete binaen IV. Murat'a yazılan risalede oldukça cesur bir üslup kullandığını bu yönüyle Machiavelli'ye benzetildiğini ifade etmek gerekir.¹⁹

Tarih ilmene vukufu ile Osmanlı Devleti'nin evvelini bilen bugününü gören ve yarını yoran tarzı ile ortamın ve zamanın gerekliliklerini en ince ayrıntılarına kadar dikkate almış olan Koçi Bey, iki padişahın yakın manada güncel ifadesi ile “yönetim danışmanlığını” yapmıştır. Kendi şahsî çıkarları mevzu bahis olmayıp kamu yararını güderek yazılmış olan risalelerinde, iki padişahın da iktidarlarına dair ihtiyaçlarına yönelik risalelerin kaleme alındığı görülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar Koçi Bey risalelerini bir sosyal sorumluluk duyarlılığı ile ihtiyaca binaen yazmış görünse de Rifa'at Ali Abou-El-Haj, Koçi Bey'in eskiye, klasik döneme olan özlem ile kaleme aldığı risalelerindeki niyeti kendi aleyhine bir değişim olması sebebine bağlı görür.²⁰

¹⁵ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, 110-111.

¹⁶ Hüseyin Bal, “Machiavelli ve Koçi Bey'de Siyaset, Adalet ve Erdem”, *Türkiyat Araştırmaları* 9 (2009), 85.

¹⁷ Ömer Faruk Akün, “Koçi Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/143.

¹⁸ Akün, “Koçi Bey”, 26/143.

¹⁹ Gülbende Kuray, “Türkiye'de Bir Machiavelli: Koçi Bey”, *Bellekten* LII/205 (Aralık 1998), 1655-1656.

²⁰ Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğuşu*, 61-62.

Abou-el-Haj, genel manada nasihatname yazarlarına ve yazılmış olan telhislere farklı bir bakış açısı ile yaklaşarak birçok açıdan sıkı kurallı toplum talebi, güçlendirilmiş merkezi otorite, sınıflar arası geçişe izin vermeyen statik sistem, ideal geçmiş kavramına yapılan vurgu gibi meselelerde eleştiri arz etse de Koçi Bey'in risalesini başka eserlere öncülüğü, yapısal manada Osmanlı'yı anlama imkânı sunması, XX. yüzyıl modern tarihçilerine malzeme olarak ayrıntılı bilgi aktarımı, "nizâm-ı âlem" Osmanlı dünyasını ifade etmesi noktalarında takdir eder.²¹

I. İbrahim'e sunulan risale ise abisi IV. Murat'a yazılan risale gibi kendisi için de bir risale yazılmasını istemesi üzerine kaleme alınmıştır.²² Hatta bu risalenin oluşumunun karşılıklı mektuplaşmalar şeklinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

I. İbrahim risalesinin "Kitabı Tez Gönder" başlığının altında Koçi Bey'in serdettiği bazı ifadeler buna delalet etmektedir. I. İbrahim'in Koçi Bey'e hitaben "Kitabı tez gönder" diye fermân-ı şerifi ulaşınca acele ile yazılmış bölümün önden gönderildiği sonra başka bir bölümün gönderildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Koçi Bey, I. İbrahim bir nüshayı yazılması için geri gönderdiğinde diğer nüshanın padişahta kalmasını istemektedir.²³ Koçi Bey'in risalelerini bulup tahşiye eden Ali Kemâlî Aksüt, I. İbrahim'e yazılan risale hakkında benzer ifadelere yer vermektedir.²⁴

Bu durumda Koçi Bey'in risalesinde açıkça görüldüğü ve kendi ifadelerinden anlaşıldığı üzere raporların kaleme alınış sebepleri birbirinden ayrı ayrı olup farklı sebeplere matuftur. Bu münasebetle içerikleri ve üslupları da başka başkadır.

3. IV. Murat Risalesi İle I. İbrahim Risaleleri Arasındaki Farklılıklara Genel Bakış

Koçi Bey'in öncesinde IV. Murat'a sonrasında ise I. İbrahim'e takdim ettiği telhislerin anlam, içerik, üslup ve ifadelerindeki farklılıklar dikkat çekici boyuttadır. Danışman'ın da ifade ettiği gibi evvela farklılık kullanılan dilin özellikleri bakımından dikkat çekmektedir. IV. Murat'a yazılan risalenin dili ağır, süslü ve sanatlıdır. I. İbrahim'e sunulan risalede ise dil sade ve gayet açık kullanılmıştır. İki hükümdarın kültür ve bilgi düzeyleri tetkik edildiğinde bu durumun gayet normal olduğu görülecektir.²⁵

Koçi Bey'in risalelerinde IV. Murat'ın ve I. İbrahim'in; karakterlerini, tahta çıkmadan önceki yaşantılarını, tahta çıkış süreçlerini, eğitim durumlarını ve en önemlisi de ihtiyaçlarını dikkate aldığı görülmektedir. Koçi Bey'in dikkate almış olduğu bu hususlar risaleleri kullanılan dil, hitap şekli, içerik-muhteva ve üslup yönlerinden başkalaştırmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda risaleleri çok yönlü olarak karşılaştırmak ve farklılıklarını tespit etmek gayesi ön plana çıkmıştır.

IV. Murat'a yazdığı risaleyi kamu yararını güderek ve zamanın şahidi olma yükümlülüğü ile yazan Koçi Bey'in, I. İbrahim'e sunduğu risalesini padişahın bizzat kendi isteğine binaen kaleme aldığını yukardaki bölümde zikretmiştik. Burada ise iki risale arasındaki farklılıkları karşılaştırmaya başlarken yazılış sebeplerindeki başkılığın iki risalenin ayrılmaya başladığı ilk nokta olduğunu söylemek isteriz. Yazılış sebep ve saiklerindeki farklılık içeriklerini de bu bağlamda etkilemiştir. Genel anlamda bahsettiğimiz bu noktalar, aşağıda ayrı ayrı başlıklar halinde tafsilatlı şekilde ele alınmıştır.

3.1. Koçi Bey Risalelerindeki Farklılıklara, IV. Murat'ın ve I. İbrahim'in Karakter Ve Psikolojisinin Etkisi

Sultan IV. Murad Han, çocuk denecek yaşta olmasına rağmen, saltanat işlerine yabancı kalmamak için her işi öğrenmek ve mahiyetini anlamak istiyordu. Çok zeki ve seri anlayışlı ve hafızası kuvvetli olduğundan, yaşı ilerledikçe devlet işlerine alâkası artıyordu. Diğer taraftan ilim öğreniyor, tarih kitaplarını okuyor, dedelerinin hal ve hareketlerini, çeşitli durumlar karşısında aldıkları tedbir ve tavırları tek tek inceliyordu.

²¹ Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğuşu*, 51-53.

²² Seda Çakmakcioğlu, *Koçi Bey Risaleleri* (İstanbul: Kocabalçı Yayınevi, 2007), 14.

²³ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, 149.

²⁴ Aksüt, *Koçi Bey Risalesi*, 12-13.

²⁵ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, XII.

IV. Murad, Osmanlı padişahları arasında farklı karakterde bir şahsiyettir. İrade ve hâfızası kuvvetli, gözü hiçbir şeyden yılmayan bu hükümdar vesâyet altında yaşadığı yıllarda devlet işleriyle ilgilenmiş, tebdil-i kıyafet ile çarşı-pazar gezerek her şeyi yakından görüp anlamaya çalışmış, memleketin iç ve dış durumunu düzeltebilmiştir. Gittikçe artan sert tutumunu daha çok kötülüklerine inandığı kimseler hakkında göstermiştir. Bazı Batı kaynaklarında, onun her tarafta hafife bulundurduğu ve bir mühtediye tercüme ettirdiği Machiavelli'yi okuduğu rivayet edilir.²⁶

Dedelerinden Yavuz Sultan Selim Han'a özeniyor, onun gibi olmak için her yönden kendisini yetiştiriyordu. Onun gibi bilgili, onun gibi güçlü kuvvetli, onun gibi korkusuz olmak için çırpınıyordu. Zaman zaman halkın içine girer, değişik kıyafetlerle onların sohbetlerini dinlerdi. Halkın derdini halktan bir kimse olarak yerinde incelerdi, insanların kimden nasıl zarar gördüğünü, zulüm merkezlerini tek tek tespit etti.²⁷ IV. Murat'ın dedesi Yavuz Sultan Selim Han'a olan meyli Koçi Bey'in dedelerine atıflar yaparak, onların icraatları ile güncel icraatlar arasında farklılıkları ortaya koymasına sebep teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Koçi Bey risalesine, IV. Murat Han'ın tabiatına uygun bir giriş ile sultanın hem niyetini hem de hareketli karakter yapısını tetikleyecek şekilde başlamıştır.

Yüce Allah'a hamdolsun, hünkârımızın düzen gösteren ve cihanı süsleyen yüksek rey ve bereket meydana getiren nurlu fikirleri, zulüm ve fesadın kökünü kazımak ve adâlet örtüsünü yaymak tarafına yönelmiş bulunduğu bütün insanların malûmu olmakla herkes düşüncesini pâdişâh cenahlarına bildirmeğe başladılar. Bir zerre olan bu fakir kulunuz da uzun lâyhayı, devletin sığmağı pâdişâh eşîğine arz etmekle acele ettim ki, âlemin bozukluğu ve insanların ahvalinin değişmesi sebebinin ne olduğu ve Allah'ın inayeti ile ne suretle düzeleceği kısaca padişahımızın malûmu olup, gittikçe şahane ve güzel eserler meydana gele...²⁸

Koçi Bey risalesinin, IV. Murat'ın üzerinde ciddi manada etkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Denilebilir ki, köklü islahata girişmek fikri IV. Murat'a bir dereceye kadar Koçi Bey risalesinden sonra gelmiştir.²⁹

IV. Murat, Anadolu cenahındaki isyanları, payitahttaki anarşiyi, yeniçerilerin taşkınlıklarını, devlet adamlarının liyakatsizliklerini görmüştür. Kişiliğinin şekillenmesinde ve sert mizacında gördüğü bu olayların da ciddi etkisi vardır. Öyle ki yeniçeri askerleri IV. Murat'ın gözünün önünde sadrazam Hafız Ahmet Paşa'yı katletmişlerdir. Daha çocuk yaşta olan, hükmü geçerlilik kazanamamış padişah bu duruma engel olamamıştır. Saltanatının ilk yıllarında gayr-i iradî bir şekilde Valide Sultan'ın ve saray ağalarının, tesirinde kalmıştır. Ancak yirmili yaşlarında Koçi Bey'in kendisine risalesini de sunma fırsatı bulduğu yıllarda devlet idaresini eline almıştır. Onun sert ve tavizsiz uygulamalarında bu risale etkili olmuştur. Çünkü Koçi Bey'in padişahın güçlü olması, yönetimi sıkı bir şekilde elinde tutması şeklindeki uyarıları Sultan Murat'ın düşüncesiyle de örtüşmektedir.³⁰

Koçi Bey'in IV. Murat'a sunmuş olduğu risalede sorunları açık bir lisan ile hatta padişahın kendisini yer yer eleştirir, yer yer nasihat eder şekilde serdetmesi, devlet yönetimindeki tedbir usullerini padişahın şiddetli tabiatına yatkın yöntemler ile dile getirmesi, tavsiyelerde bulunması tarzının I. İbrahim risalesinde görülmemesi; iki risalenin iki ayrı padişahın karakterlerine göre şekillendiğinin önemli bir göstergesidir.

IV. Murat Han'a yazılan risalede tedbir vurguları padişahın sert mizacına uygun tarz ve yöntemlerin telkini ile verilmektedir. Öyle ki "kahr yoluyla" kul topluluğunun nizam altına alınacağı ve geçmiş padişahların bu yolla tedbir aldıklarını dile getiriyor.³¹ Din ve devletin menfaatine ters düşen en küçük hataları bile affetmeyen bilhassa zulüm ve hıyaneti, emre itaatsizliği şiddetle cezalandıran Sultan Murat Han, öte yandan hassas ve ince bir kalbe sahipti. Çok güzel şiirler yazdı ve şairleri koruyup himaye etti.³²

²⁶ Ziya Yılmaz, "IV. Murat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/182.

²⁷ Ahmet Şimşirgil, *Kayı VI* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 140-141.

²⁸ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, 3-4.

²⁹ Önder Bayır, *Sultan IV. Murat'ın Hatt-ı Hümayûnları Suver-i Hutût-ı Hümayûn* (İstanbul: Çamlıca, 2014), XXV.

³⁰ Metin Kunt vd., *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), 3/22.

³¹ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, 51-52.

³² Şimşirgil, *Kayı VI*, 146.

Kamu hizmetleri ve toplum düzeni konusunda sert mizacı ile nam salmış olan IV. Murat, Koçi Bey risalesindeki ciddi eleştirileri ve yönetim için öngörmüş olduğu tehlikeli hususlara tepki göstermemiştir. Bunun sebebini İhsan Cora'nın şu tespitinde buluyoruz:

Osmanlı'da bugünkü adıyla "danışma" eski adıyla "meşveret" yahut "istişare" kültürü vardır. Bu kültür gereği padişahlar da işlerini danışmayla görürlerdi. Bu konuda bugün olduğu gibi o zaman da "güven" ve "güvenilirlik" önemli bir husustur. Güven liderliğin temelini oluşturur. Güven ya da güven eksikliğinin günümüz örgütlerinde önemi giderek artmaktadır. Güvenilirliğin temel ögesi ise dürüstlüktür.³³

Tarihi kayıtlarda iki padişahın da Koçi Bey'in raporları ile ilgili her hangi bir tepkisine rastlanmamakta bilakis taleplerinin söz konusu olduğu görülmektedir. Koçi Bey Sultan İbrahim'e yazmış olduğu risalede bu hususa şöyle yer vermiştir:

...Cenabı Hak, Resulün'e (selam olsun) buyurur ki: Ey sevgilim! Ashabınla meşveret eyle. Ehlienden sormak ve öğrenmek katiiyen ayıp değildir. Merhum hünkâr kardeşiniz bazen günde beş altı defa sorardı.³⁴ Günümüzde de kabul edilen gerçek şudur ki yöneticilik özü bakımından bir danışma sürecidir. Tarihte iz bırakmış liderlere bakıldığında kendi başına buyruk olanlar azınlıktadır. Liderlerin çoğu hemen her alandaki kararlarının daha isabetli olması için çevrelerine danışırlar.³⁵

Abisinden daha farklı bir ortamda büyümüş, farklı bir usul ile tahta çıkışı gerçekleşmiş olan I. İbrahim'in yapısı IV. Murat Han gibi sert olarak belirtilmemektedir. Ancak padişahlık makamının zorunlu kıldığı tedbir esası, I. İbrahim zamanında da özellikle hükümetinin ilk yıllarında belirgin olarak gözlenmektedir.

Osmanlı'da sancağa çıkma sisteminin bitmesi sürecinin sebep teşkil ettiği kafes hayatını I. İbrahim de şehzadelik döneminde uzun yıllar gün ışığı görmeyen karanlık bir odada, cellatların ayak seslerini dinleyerek geçirmiştir. Deli değildir ancak bu dönemin üzerinde bıraktığı ölüm korkusu, bilinci üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. IV. Murat'ın ani ölümü üzerine I. İbrahim bu sistem içinden çıkarak birden kendini cihan imparatorluğu olan Osmanlı Devleti'nin başında bulmuştur. Bu sebeple devlet örgütünün işleyişini, devletin kurumlarını, nizamını bilmemektedir. Bu münasebetle Koçi Bey'den bu konuda risaleler istediğini Zuhuri Danışman kaydetmektedir.³⁶

Koçi Bey "Benim sâadetlû pâdişâhım, sormamak bilmemek ayıptır ama pâdişâhlara sorup öğrenmek asla ayıp değildir."³⁷ sözüyle başlayarak Hârem-i Hümâyun'un işleyişi hakkında bilgi vermeye başlamıştır. Risalesinde yer verdiği "Padişaha soru sormak ayıp değildir" sözüyle Koçi Bey, padişahın kendisine soru sormasından utanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Koçi Bey'in bu tarz ifade kullanmadaki amacı, sultanın kendisine öğüt verilmesinden rahatsız olup onu cezalandırmak isteyebileceği ihtimalidir. Padişahın ruhanî durumunu tarttığımızda dengesiz hareketlerinin oluşu dikkat çekmektedir. Bu hareketlerden dolayı Koçi Bey kendisini tehlikeye atacak bir olaya mahal vermek istememiş olabilir. Ayrıca meşveret etmenin ayıp olmadığını, birlikten güç doğduğunu anlatmaya çalışmış, büyük padişahlardan da örnekler vererek fikrine dayanak oluşturmuştur.³⁸

Koçi Bey'in Sultan İbrahim'in ruh haline uygun yaklaşımının bir benzerini ağabeyine sunmuş olduğu risalede görememekteyiz. Sultan I. İbrahim'e sunulan risalede yer alan şu ifadeler ruh haline özen gösterilerek risalenin kaleme alındığının en güzel resmidir:

Benim devletlû hünkârım, huzurunuzda bir okunmuş ekmek gönderdim. Üzerine halvette yedi esmâ tamamlanıp okunmuştur. Çok faydalıdır. Aziz, şerif başımız için her gün biraz yiyüp, kimseye vermeyesin. Bir aziz, üzerine çok duâ etmiştir. Benim güzel hünkârım, kendiniz yiyip, bir

³³ Adem Öğüt, *Yönetimin Esasları* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2013), 317.

³⁴ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, 91.

³⁵ İlhami Fındıkçı, *Hizmetkâr Liderlik* (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2009), 637.

³⁶ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, 91.

³⁷ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, 91.

³⁸ Zühre Nur Pehlivan, "Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e Sunduğu Risale Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)* 23/5 (2018), 1180-1181.

lokmasını kimseye vermeyiniz ve benim devletlü hünkârım, çokluk hekimlerin ilâcına ehemmiyet vermeyin. Hemen arada kayık ile denizde bahçelerde gezinin. Bâzan ata binüp, cilve eyleyin. Mübârek mizâcınız açılsın. Devletlü hünkârıma reâyâdan başka işim yoktur. Bâki ferman hünkârımdır.³⁹

Mizacının tutukluğuna uygun tarzda risalede yer alan bu gibi bazı ifadeler padişahlara yapılan nasihatlerin, karakterleri muvacehesinde olduğu görüşümüzü desteklemektedir.

Koçi Bey'in Sultan I. İbrahim'e yazmış olduğu risalenin ana hüviyetini oluşturan devlet nizamının ayrıntılı işleyiş düzeneği padişahın sormaktan çekinmeyen ancak hataya da düşmekten imtina eden tabiatının bir aksidir denilebilir. Aceleci yapısı sebebiyle bu risale mektuplar şeklinde arz edilmiştir.

I. İbrahim, tahta çıktığı dönem içerisinde hala kıtalar üzerinde geniş bir hâkimiyete sahip Osmanlı Devleti'nin yönetiminde, şehzadelikten yetmişmiş olmamanın verdiği bir tecrübesizlik, şartların aniden tahta çıkışına kendisini mecbur bırakışı ve öncesindeki kafes hayatının travması ile mücadele ederken ciddi manada desteği Koçi Bey risalelerinden almıştır.

Sultan İbrâhim, daha iş başına gelir gelmez kendisine sunulan lâyihalarda tavsiye edildiği üzere hareket etmeye itina göstermiş, sadrazamı ile olan irtibatını buradaki tavsiyelere göre ayarlamıştı. Mustafa Paşa sık sık padişahın çeşitli konularda sorularına ve tâlimatına mâruz kalıyor, yaptığı işlerde bu direktifleri göz önüne alıyordu. Nitekim Koçi Bey'e atfedilen bu lâyihalarda önerilen işler arasında öncelikle padişahlığının meşruiyeti için gerekli olan hutbe ve sikke meselesi ele alınarak sahih ayarlı yeni sikke basılması gerektiğinden bahsedilmiş, bunun üzerine padişah Mustafa Paşa'ya gönderdiği hattında kendi adına yeni sikke bastırılmasını istemişti. Mustafa Paşa sikke tashihine girişerek yeni para bastırmış ve bu paralar piyasaya sürülmüştür. Topçular kâtibi bunun Ramazan 1050 (Ocak 1641) tarihinde piyasada görüldüğünü yazar.⁴⁰ Yine padişaha yapılan tavsiyeler sonucu Anadolu'da umumi bir tahrir yapılması için sadrazama emir verildiği ve bunun neticesinde avâriz vergilerine esas olacak hâne sayılarının sağlıklı bir şekilde tespitinin gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir. Bizzat padişahın hatlarında gerek sayım işi sırasında gerekse avâriz akçesi talebinde âdil davranılması, avâriz akçesi miktarının indirilmesi gibi hususlar da yine kendisine yapılan tavsiyelerin bir sonucudur. Burada avâriz akçesinin hâne başına 5 riyal kuruş olarak takdirinin çok fazla olduğu, bunun 300 akçe olması gerektiği belirtilmekteydi.⁴¹

Koçi Bey'in bakışında Sultan İbrahim'in buhranlı hallerine rağmen yükümlülüklerini yerine getirmesi için tam destekleyici bir motivasyon havası hissedilmektedir.

Koçi Bey, Allah-ü Teâla devletli hünkârıma büyük seferler yapıp kaleler fethetmeyi nasip ede diyerek Vezir-i Âzam'a, isteğinin büyük sefer yapmak olduğunu söylemesini ve bu nedenle sefer hazırlığı yapmasını ve sefer için nelerin hazırlanması gerektiğini ve bu hazırlıkların ancak beş yılda biteceğini detaylarıyla anlatıyor. Burada Koçi Bey'in Sultan İbrahim gibi değil sefer yönetmek Osmanlı Devlet teşkilatını dahi tanımayan bir padişaha bile sefer hazırlığı yaptırmayı telkin etmesi önemlidir.⁴²

İki hükümdarın ciddi mizaç farklılıkları ve içinde buldukları farklı psikolojik baskı süreçlerine dikkat ile kaleme alınmış risalelerde; zamanın gereklilikleri ve toplumsal ihtiyacın zarureti, padişahların karakterleri dikkate alınarak adeta davranış psikolojileri çerçevesinde tavsiyeler arz edilmiştir. Koçi Bey, sadece padişahlarda gözlemlediği davranış psikolojisi üzerinden değil ayrıca padişahların yetiştikleri ve yönetmek zorunda oldukları yakın çevre faktörleri ile dönemin sosyolojik şartlarını da dikkate alarak risalelerine şekil vermiştir. Psikolojik şartların farklılığı, tahta çıkış, idareyi ele alma ve gerçekleştirme pozisyonlarının başkallıkları, padişahların mizaçlarının değişik oluşu risalelerin çerçevelerinin farklı tasarlanmasına ve içeriğin bu çerçeve üzerinden başkalaşmasına zemin hazırlamıştır denilebilir.

³⁹ Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, 139.

⁴⁰ Feridun Emecen, "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/275.

⁴¹ M. Çağatay Uluçay, *Tarih Dünyası* II/11 (İstanbul: 1950), 104-105.

⁴² İhsan Cora, "Yönetim Ve Organizasyon Bilimi Açısından Koçi Bey Risalelerinin Analizi: Tarihsel Bir Araştırma", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/2 (2016), 235-236.

3.2. IV. Murat Risalesi ile I. İbrahim Risalesi Arasındaki Üslup Farklılıkları Ve Karşılaştırması

Koçi Bey'in risalelerindeki üslup farklılığı risalelerin takdim edildiği padişahlarının dil eğitimleri ile de yakından alakalıdır. İlk yazılan risale Farsça ve Arapça dillerine iyi derecede hâkim olan IV. Murat'a yirmi iki bölüm şeklinde takdim edilmiştir. Bu sebeple bu risalenin dili daha ağır ve ağırdır. I. İbrahim'in ise tahta çıkışından önce aldığı eğitim, idari manada yetkin olmasına mani olacak derecede eksik kalmıştır. Yabancı dil eğitimi olmamasından öte devlet nizamına ait bazı terim ve kavramların dahi anlamına vakıf olmayan I. İbrahim'in telhisindeki dil bu sebeple olabildiğine sade ve açıktır.

İhsan Cora da makalesinde benzer ifadeler ile üslup farklılığının nedenini iki padişahın sahip oldukları farklı dil eğitimi düzeyleri ile bağdaştırmakta, bu bakımdan risalelerin farklı üsluplar ile yazıldığını vurgulamaktadır.⁴³

Koçi Bey'in üslubu ayırt edilebilir şekilde farklılık göstermekte olduğu gibi padişahların mizaçlarına uygun unvan ve hitapları seçişi, bu bağlamda kullandığı dil de dikkate şayandır. "Saadetli ve azametli, ülkeler zapt eden padişah hazretlerinin ışık ve nur saçan kalplerine gizli olmaya ki ..." ve "Saadetlü, devletlü İskender haşmetli hakan hazretlerinin parlak ve nurlu kalplerine gizli olmaya ki..." hitapları ile IV. Murat'a hal bakımından yarışır bir lisan kullanışı söz konusudur. Öte yandan I. İbrahim için kullandığı "Hak Teala merhametlü ve saadetlü padişahımın vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eylesin" yahut "saadetlü padişahım", "devletlü hünkarım" gibi daha da sade hitaplar ile risalesini muhatabına has hale getirdiği görülmektedir. Kısacası Koçi Bey'in hitaplarında gözle görülür şekilde bir ifade farklılığı, zenginliği ve çeşitliliği mevcuttur.

On sekiz bölümden oluşan risalede, Koçi Bey, Sultan İbrahim'e ders verir gibi meseleleri dile getirmektedir. Koçi Bey âdeta bir hoca, Sultan İbrahim de bir talebe gibi görünmektedir. Koçi Bey risalesinde, Sultan İbrahim'e devlet teşkilatına, devlet erkânına nasıl hitap ve muamele edileceği, fermanların nasıl yazılacağı, mülkî taksimata, vergi ve para işleri ve elçi kabulü konularında bilgiler vermektedir.⁴⁴

Devlet işleyişini bilmeyen Sultan İbrahim'e sunulan risalede adeta öğretmen öğrenci ilişkisi vardır. Yönetim, işleyiş ve kurallara ana hatlarıyla anlatılmıştır. Risalenin "Allah fukaralara merhamet eden padişahımızın mübarek vücutlarını hatalardan korusun ve saltanatında ömürlü kılsın..." şeklinde başlaması dikkat çekici bir unsurdur. Koçi Bey'in risaleye başlar başlamaz merhametli padişahımızı "hatalardan koruya" cümlesini kullanması, bu dönemde yapılan hataların etkisiyle yazılmış olasılığını arttırmaktadır. Bu ifadeler bize Koçi Bey'in hataların mevcudiyetini de belirginleştirmek istemiş olabileceğini düşündürmektedir. Risalede devlet yönetimindeki eksiklikler dile getirilmekte, hazine ve kul gereksiniminden bahsedilmektedir. Risalenin yazımında dikkat çekici unsur, eksikler ve devlet işleyişi için gerekli olan hususlar anlatılırken açıklayıcı ifadeler kullanılmaya özen gösterilmesidir. Padişaha işleyiş için neler yapılması gerektiği anlatılırken öğütler tarzında bir üslup kullanılmıştır.⁴⁵

Koçi Bey'in padişahlara hitaplarında, dilin sade yahut ağırdalılığında bariz şekilde kendini gösteren üslup farkı bize, sadece padişahların eğitim durumlarının, devlet işlerine olan hâkimiyetlerinin dikkate alınarak risalelerin yazıldığı bilgisini vermez. Ayrıca bu üslubu kullanan Koçi Bey'in kaleminin, sahip olduğu devlet aklı ile müşterek çalıştığını da gösterir. Koçi Bey, I. Ahmed, IV. Murat ve I. İbrahim zamanlarında sarayda çeşitli üst düzey görevler ifa etmiş, IV. Murat'ın ve I. İbrahim'in sır dostu olmuş, Bağdat seferine bizzat katılmış⁴⁶ ve bir enderûnu

⁴³ Cora, "Yönetim Ve Organizasyon Bilimi Açısından Koçi Bey Risalelerinin Analizi: Tarihsel Bir Araştırma", 222.

⁴⁴ Mustafa Cezar, vd., *IV. Murat Devrinin Önemli Sıralarından; "Koçi Bey", Mufassal Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Baha Matbaası, 1960), 1901.

⁴⁵ Pehlivan, "Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e Sunduğu Risale Üzerine Bir Değerlendirme", 1180-1181.

⁴⁶ Bal, "Machiavelli ve Koçi Bey'de Siyaset, Adalet ve Erdem", 79. Cora'nın makalesinde I. İbrahim'e sunulan risale 19 başlık olarak zikredilirken Cezar ve diğerlerinin eserinde 18 başlık şeklinde yer almıştır. Konumuz bağlamında ele alınması gereken bir durum olmadığından bu farklılık ayrıca ele alınıp işlenmemiştir. Kaynaklarda yer aldığı gibi aktarım yolu tercih edilmiştir.

olarak iyi bir eğitim almıştır. Bu birikimle muhatabının anlayış ölçüsüne uygun söyleyiş kabiliyeti göstermesinin zaten zarurî olarak risalelerdeki üslubu belirlediğini söyleyebiliriz.

Risalelerde farklı üslup kullanımının yanı sıra ortak öğretici/didaktik tarzın benimsendiği de gözlenmektedir. Koçi Bey ıslahatçı kimliği ve bakışıyla kapalı bir taktik, hoş bir üslup ile IV. Murat ve I. İbrahim'e hissettirmeden, Osmanlı Devlet nizam ve teşkilatını öğretme yoluna gitmiştir. Sertliği, keskin kararları ve zalimane tutumuyla tanınan IV. Murat; tutarsız, muvazenesiz olarak tanınan I. İbrahim gibi farklı tabiattaki iki hükümdar da kendilerine herhangi birinin nasihat etmesine ve akıl öğretmesine tahammül edecek karakterde hükümdarlar değillerdi. Büyük bir ustalık ve söz sanatkârlığı içerisinde bu nasihat verme ve akıl öğretme işini Koçi Bey, iltifatlı hitaplar içine gizleyerek gayet ustalıkla başarmış, her iki padişahın gazabını, celalini değil, takdir ve teveccühünü kazanmıştır.

Özetle diyebiliriz ki, Sultan IV. Murat Han'a Koçi Bey'in kullandığı üslup, daha derin meselelerin analiz, tahlil ve çözümü noktasında yoğunlaşmaktadır. Sultan İbrahim'e ise sade ve açık bir anlatım ile protokol ve daha ağırlıklı olarak padişahın nasıl bir tavra-tarza sahip olması, fermanlarında, istek-talep ve cevaplarında nasıl bir söyleyiş yöntemi ile söylemesi gerektiğini telkin eden öğretici bir üslup mevcuttur.

3.3. IV. Murat Risalesi ile I. İbrahim Risalesi Arasındaki Muhteva Farklılıkları Ve Karşılaştırılması

Malum olduğu üzere IV. Murat'a takdim edilen risalede Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu ıslahatlar belirtilmiş, yeniden yapılanması için reçeteler ileri sürülmüştür. Osmanlı'nın ihtişamlı devrinden dem vurularak zayıflamanın nedenleri araştırılmıştır. I. İbrahim'e takdim edilen layiha ise IV. Murat risalesinin aksine devlet nizam ve düzeni hakkında ana hatlarıyla, kavramsal çerçevede malumatlar vermektedir. Böylece zamanın/dönemin ihtiyacına cevap teşkil eden içerikleri ile risaleler farklılaşmış ve padişahların üzerinde etkili olmuştur.

Sultan IV. Murat'a sunulan risaleyi iki kısımda incelemek mümkündür. Birinci kısımda Koçi Bey, devlet teşkilatındaki bozuklukları izah etmektedir. Bunları yaparken padişahı bile tenkit etme cesaretini göstermiştir. İkinci kısımda, bütün bozuklukların düzeltilmesi için alınması gereken tedbirleri anlatmaktadır. 1631 yılında IV. Murat'ın devlet yönetimini ele aldığı günlerde Koçi Bey'de padişaha ıslahat risalelerini vermektedir. Sultan IV. Murat'ın devlet yönetiminde köklü ıslahat yapma düşüncesini eyleme dökmesi, özellikle Koçi Bey'in risalelerinden etkilendiğini ve risalelerde belirtilen sorunları çözmek amacıyla harekete geçtiği söylenebilir.⁴⁷ İkinci risale Sultan İbrahim'e sunulan risaledir. Ciddi bir eğitime sahip olmayan ve iktidar öncesi hayatını kafeste geçirmiş olan Sultan İbrahim, Koçi Bey'den kendisine Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik durumuna ilişkin bir risale yazmasını istemiştir. Bunun üzerine kaleme alınan risale, 1640 tarihinde Sultan İbrahim'e sunulmuştur.⁴⁸

I. İbrahim'in arz edilen önerileri dikkate alarak yönetim tarzı benimsemesi risalenin, sultan tarafından dikkate alındığını ve işlerlik kazandığını göstermektedir.⁴⁹

Sultan IV. Murat'a sunulan ilk risâle, takdim yazısı ile birlikte 22 kısımdan oluşmaktadır. Bunların bir kısmı durum tespiti bir kısmı öneri ve tavsiyeleri kapsamaktadır. IV. Murat risalesinde ele alınan başlıklar altında şu gibi konular işlenmiştir: Padişahlar ve yakınlarında görülen yozlaşma, tımar ve zeâmet erbabının değişen tutumları, vezirlerin tutumlarındaki değişiklikler, yeniçeri taifesindeki ilk bozulma, reâya fukarasının durumu, İslâm ülkelerinde çıkan fitne ve fesadın ne olduğu, askerinin durumu, vükelâ ve divân ehlinin düzeltilmesi, rüşvetin kaldırılması...

Sultan İbrahim'e verilen ikinci risale ise 17 metinden oluşmaktadır. Burada saray adabı, devlet teşkilatı, sefer hazırlıkları, sultanın davranış ve konuşma tarzı, saraydaki ağaların vazife taksimi, kendisine takdim olunan bir arzuya nasıl cevap vereceği, iltifatın kimlere edileceği, kimlere edilmeyeceği yahut iltifatta kullanılacak kelimelere varana değin aklımıza gelebilecek

⁴⁷ Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin İdari Reform Tarihi* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2008), 54.

⁴⁸ Ali Fuat Gökçe, "Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi", *Yaşam Dergisi* 14 (2010), 59-78.

⁴⁹ Pehlivan, "Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e Sunduğu Risale Üzerine Bir Değerlendirme", 1181-1182.

en basit şeyler tarif edilmektedir. Bu metinlerde bir hocanın erken sorumluluk yüklenmiş olan öğrencisini yetiştirme gayreti vardır.⁵⁰

Ayrıca Sultan İbrahim'e yazılan risalenin talebe binaen olması muhtevasının belirleyici unsurunun Koçi Bey olmaktan öte sultanın bizzat kendisi olduğunu göstermektedir. Bu sebeple risalenin muhtevası padişahın iyi yetişmesi ve cahil kalmamasına yönelik bilgilerden oluşmaktadır.⁵¹

İki risalenin başlıklar bakımından yan yana konularak karşılaştırılması yapıldığında farklılıklar çok bariz olarak görülmektedir. Hem başlık bakımından, hem muhteva çerçevesi açısından birebir örtüşen ortak nokta bulmak zordur. İki padişahın icraatta bulunma ve iktidar yetilerine göre şekillendirildiğini söyleyebileceğimiz Koçi Bey risalelerinin, nabza göre şerbet verme, ortama ve ihtiyaca cevaben şekillenme, konu tercihinde bulunma özellikleri dikkate değerdir.

Toparlayacak olursak risalelerden ilki -IV. Murat'a sunulanı- muhteva bakımından; hissedilen bir zorunluluğa binaen sosyolojik, siyasî, ekonomik tahlil çerçevesinde toplumun bütün sınıflarındaki yozlaşmayı tema edinerek kaleme alınmıştır. Diğeri -I. İbrahim'e sunulanı- ise tahta çıkarken bütün görgüsü neredeyse bir kafes hayatı ve günlük birkaç kişi ile sınırlı olan bir padişahın erkân eğitimi ve protokol bilgilendirilmesi konuları etrafında kaleme alınmıştır. Ancak bu tarz bir içerikte olmasına rağmen ikinci risaledeki motivasyon havası muhtevanın farklı bilimsel çalışmalar ışığında da okunmasını gerekli kılmaktadır.

Tahtta söz sahibi oluncaya kadar gördüğü ve tasvip etmediği olumsuzluklara ciddi bir sabır ile dişini sıkan güçlü ve kudretli Sultan Murat'ın risalesi de bu minvalde güçlü bir muhtevaya sahip olacaktı. Ardılı olarak tahta geçen ruhsal denge sıkıntısı içinde olduğu malum olan, eğitimi eksik ve tecrübesi hiç olmayan kavuğuna sorguç yerine çiçekler takan I. İbrahim'e yazılan risalenin ise muhteva bakımından farklı olması Koçi Bey gibi uzman bir kimliğin eserlerinde aranılacak kaçınılmaz bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Ali Kemal Aksüt, Koçi Bey'in Peygamberimizin bir hadis-i şerifinde yer verdiği üzere "insanların seviyelerine, akıl kudretlerine göre konuşma" emrine riayet ettiğini söyler.⁵²

Sonuç

Islahat nasihat /layiha/risaleleri ya da daha genel bir kullanımla nasihatnameler Osmanlı siyaset düşünce literatürünün önemli örneklerindedir. Koçi Bey Risalesi de bu örnekler arasında haklı bir şöhrete sahip olan ve XVII. yüzyıl Osmanlı siyasal ve toplumsal düşüncesini aksettiren bir eserdir. Koçi Bey, saray protokolüne en ince ayrıntılarına kadar vakıf, IV. Murat'ın sık sık danıştığı, I. İbrahim'in çeşitli konularda kendisinin bilgisine müracaat ettiği, devrinin siyasî fikirleri yönünden en seçkin kişilerindedir. Devlet nizamıyla ilgili görüş ve tenkitleri, önerdiği çözüm yolları bu yüzyılın büyük ıslahatçılarından biri olduğunu göstermektedir.⁵³

Bu büyük ıslahatçının Osmanlı devletine olan hizmetinin remzi olarak ortaya koymuş olduğu risaleleri birçok açıdan karşılaştırılmaya, değerlendirilmeye müsait bir yapıdadır. Risaleler üzerine makale çalışmaları ile incelemelerin yapıldığı ancak karşılaştırma yapılmadığının tespiti üzerine gerçekleştirmiş olduğumuz çalışmamızda, Koçi Bey'in risalelerinin birçok açıdan farklılaştığını tespit etmiş olduk.

Koçi Bey, yaşamış olduğu yüzyılda iki padişahın yönetimine ve teveccühüne şahit olmuş, risalelerini dönemin ihtiyaç ve gerekliliklerine uygun bir şekilde farklılıklara haiz olarak usta bir devlet adamı üslubuyla arz etmiştir.

Koçi Bey'in ana risalesi olarak görülen IV. Murat risalesi kadar değerlendirmeye tabi tutulmasa ve aynı derecede değerli, dönemin tarihini aktarması bakımından kıymetli bulunmasa da, yazım tarihi, aynı yazarın kaleminden çıkmış olması ve farklılarının bariz olması açısından I. İbrahim risalesi de kıymete şayandır.

⁵⁰ Bal, "Machiavelli ve Koçi Bey'de Siyaset, Adalet ve Erdem", 81-82.

⁵¹ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu* (İstanbul: Yeditepe Yay., 2016), 304.

⁵² Aksüt, *Koçi Bey Risalesi*, 11-12.

⁵³ Fatma Odabaşı, "Koçi Bey Risalesi'nin Sosyolojik Analizi", *Toplum Bilimleri Dergisi* 7/14 (2013), 262.

Koçi Bey risalelerinin üslup özellikleri ve muhteva bakımından farklılık arz ettiğini, padişahların karakterlerine, ruhsal durumlarına, eğitim düzeylerine, tahta çıkmadan önceki yaşantılarına ve tahta çıkış şekillerine göre kaleme alındıklarını tafsilatlı bir şekilde değerlendirdik. Bu bağlamda, iki risalenin benzerliğinden çok farklılığı olduğu, Koçi Bey tarafından bilinçli bir şekilde gerekliliklere binaen bu tarzda kaleme alındığı sonucuna ulaştık.

XVII. yüzyıl için iç siyasi rapor özelliği teşkil eden IV. Murat risalesi ile protokol/devlet erkânı teşekkülünü ve padişahın beden dili bilgisini barındıran hat safhada detaylandırılmış I. İbrahim risalesini yan yana okuduğumuzda çalışmamız boyunca zikrettiğimiz; dil, üslup, içerik-muhteva özelliklerindeki farklılıklar gözlenmektedir. Buna ilaveten padişahların karakter ve psikolojilerindeki başkalağa binaen içeriğin şekillendirilmesi dikkat çeken bir başka farklılık noktasıdır.

Koçi Bey, sosyolojik, psikolojik, bürokratik, edebi ve ahlaki bakımlardan da değer taşıyan IV. Murat ve I. İbrahim risaleleri ile dünya tarihine, XVII. yüzyıl tarih manzarasında birbirinden farklı iki resim hediye etmiştir.

Kaynakça

- Abou-El-Haj, Rifa'at Ali. *Modern Devletin Doğası: 16. yüzyıldan 18. yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*. çev. Oktay Özel ve Canay Şahin. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Afyoncu, Erhan. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- Akün, Ömer Faruk. "Koçi Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/143-148. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aksüt, Ali Kemal. *Koçi Bey Risalesi*. İstanbul: Vakıf Matbaaât, 1939.
- Bal, Hüseyin. "Machiavelli ve Koçi Bey'de Siyaset, Adalet ve Erdem". *Türkiyat Araştırmaları* 9 (2009), 75-99.
- Bayır, Önder. *Sultan IV. Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları Suver-i Hutût-ı Hümayûn*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Baskı, 2014.
- Cezar, Mustafa. vd. "Koçi Bey". *Mufassal Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Baha Matbaası, 1960.
- Cora, İhsan. "Yönetim ve Organizasyon Bilimi Açısından Koçi Bey Risalelerinin Analizi: Tarihsel Bir Araştırma". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/2 (2016), 221-244.
- Çakmakcıoğlu, Seda. *Koçi Bey Risaleleri*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2007.
- Danışman, Zuhuri. *Koçi Bey Risalesi*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları Basımevi, 1972.
- Emecen, Feridun. "İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/ 272-273. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Fındıkcı, İlhami. *Hizmetkâr Liderlik*. İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2009.
- Gökçe, Ali Fuat. "Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi". *PESA Uluslararası Araştırma Dergisi* 3/3 (2017), 196-204.
- İnal, Halil İbrahim. *Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap, 2008.
- Kodaman, Bayram. "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2007), 1-24.
- Kunt, Metin. vd. *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.
- Kuray, Gülbende. "Türkiye'de Bir Machiavelli: Koçi Bey". *Belleten* LII/205 (Aralık 1998), 1655-1662.
- Kurt, Yılmaz. *Koçi Bey Risalesi*. Ankara: Akçağ Yayıncılık, 1998.
- Odabaşı, Fatma. "Koçi Bey Risalelerinin Sosyolojik Analizi". *Toplum Bilimleri Dergisi* 7/14 (2013), 218-233.

- Ögüt, Adem. *Yönetimin Esasları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2013.
- Öz, Mehmet. *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumları*. İstanbul: Dergâh, 2019.
- Öz, Mehmet. "Kitâb-ı Müstetâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/ 69-70. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Pehlivan, Zühre Nur. "Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e Sunduğu Risale Üzerine Bir Değerlendirme". *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)* 5/23 (2018), 1180-1184.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, 1996.
- Şimşekçakan, Musa. *Koçi Bey Risalesi ve On Yedinci Yüzyıl Tarih Felsefesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Şimşirgil, Ahmet. *Osmanlı Tarihi Kayı İmparatorluğun Zirvesi ve Dönüş*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Uluçay, M. Çağatay. *Tarih Dünyası*. İstanbul: 1950.
- Yayman, Hüseyin. *Türkiye'nin İdari Reform Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2008.
- Yılmaz, Ziya. "IV. Murat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/ 183. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Yücel, Yaşar. *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Kitâb-ı Müstetâb. Kitabu Mesalihi'l-Müslimîn ve Menafi'l-Mü'minîn, Hırzül-Mülûk*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.